

SPIRU HARET DE LA TRADIȚIE LA INOVAȚIE (1851-1912)

Paul Grigoriu

*Profesor consultant la Biblioteca Pedagogică Națională
"I.C.Petrescu", București*

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, s-a impus în cultura românească și Spiru Haret, personalitate ce îndeamnă continuu la reflecții și interpretări. Plasarea activităților lui teoretice și practice în contextul acelor ani, cât și decelarea semnificațiilor lor peste timp consider că fiecare generație trebuie să le întreprindă. Concluziile ce se trag nu pot fi definitive. Așa cum era normal, Haret a parcurs etape ale unei evoluții intelectuale cu centre de interferențe ale cunoștințelor, cu aspirații spre tradiții și înnoiri deschise culturii naționale, în fazele ei premodernă și modernă.

Rămas fără părinți¹ la 14 ani, a înfruntat greutățile vieții parcurgând învățământul din țară și de peste hotare, obținând burse prin concurs. Cu libertatea de acțiune și de autodefinire a personalității sale, s-a specializat la Paris, printr-un doctorat referitor la *instabilitățile sistemelor planetare*, descoperirea lui Haret fiind și astăzi citată ca punct de plecare în cercetarea mecanicii cerești²); a fost primul român cu doctoratul la Sorbona. Întors în țară, a predat în învățământul superior, fiind cooptat și în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în calitate de inspector general al școlilor, ulterior – secretar general, iar în trei perioade, cu întreruperi, a condus acest minister, în guverne liberale.³

La sate, a cunoscut un provincialism cultural deplorabil; parte însemnată a populației intra sporadic în atenția „mass-mediei” în perioadele electorale sau în momentele de convulsii sociale, cum au fost cele din 1888, 1894, 1907. Spiru Haret a știut să așeze peste petele gri ale țării relații pragmatice. Adeptul conexiunii dintre tradiționalismul ortodox și școala modernă, a cunoscut istoria pedagogiei universale din lucrări traduse, adaptate și publicate la Ploiești și București de profesorii Ioan P.Eliade și Vasile Borgovan.

Ca simbol identitar față de dominația străină, Petru Pipoș edita, la Arad, un tratat

1. Șerban Orăscu, *Spiru Haret*, 1976.

2. Emil Băldescu, *Spiru Haret în știință, filosofie, politică, pedagogie și învățământ*, 1972.

3. Constantin Dinu, *Spiru Haret*, 1970.

de pedagogie generală, confirmând, fără rețineri sensurile românești ale valorilor individuale.⁴ Voluntare inovații cultural-educative s-au manifestat și în alte zone istorice românești aflate vremelnic sub dominație străină. Așa, de pildă, la Sibiu, tânărul inspector al școlilor românești Onisifor Ghibu, la propunerea ministrului Haret, pregătea studiul critic în *Chestiunea manualelor în școlile noastre secundare*.⁵

În Bucovina, rămasă sub autoritatea Austriei după 1867, discursul educativ se axa pe bunul mers al școlilor românești, menținerea conștiinței naționale și a drepturilor etnice. Aici, Silvestru Morariu-Andrievicei – preot ortodox, consilier, apoi mitropolit – a îmbogățit literatura didactică publicând în românește primele manuale de limba română și religie. În structura cărților școlare, autorul folosea cerințele pedagogilor Cornenius și Pestalozzi. Cu o cultură în spirit umanist - adesea un protest germanizării și bisericii catolice din Bucovina românească,- susținea tradițiile strămoșești, folosirea limbii române în școală și biserică.⁶

În străvechilul pământ românesc dintre Prut și Nistru, rusificarea forțată s-a manifestat și în învățământ. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, nu s-au mai tipărit cărți cu alfabet latin, iar școlile românești erau interzise. Împotriva deznaționalizării, o formă de protest a fost și editarea unor cărți cu alfabet latin amestecat cu cel slavon. La o asemenea acțiune riscantă s-a asociat și arhimandritul Gurie (Gheorghe) Grosu care, la Chișinău, a publicat o „bucoavnă” (abecedar) și o carte de citire cu adnotări gramaticale ale limbii române. În prefața bucoavnei se subliniau greutățile elevilor în utilizarea manualelor lipsite de principii pedagogice. Ambele cărți au fost interzise, iar autorul, din „motive politice” a fost exilat.⁷

Ritmul emancipării românilor din amintitele provincii era cunoscut în vechiul Regat. Românii din acele zone activau în Academia Română, participau la sărbători, la târguri ori ca turiști; se formau biblioteci, se acordau burse și premii. Contactele economice, culturale, științifice și teologice erau cunoscute de Spiru Haret, inițiat în acest domeniu încă din timpul liceului. Reevaluarea lor de largă vizibilitate cultural-politică s-a evidențiat la academicianul Haret și prin asemănarea unor opinii anterioare exprimate de enciclopedistul francez J.J.Rousseau, urmate de cunoașterea și aprecierea experimentelor practice ale sociologului elvețian J.H.Pestalozzi.⁸ În „țară” se stabiliseră elite românești venite din părțile noastre stăpânite încă de state vecine.⁹ Crezul intelectual al românilor și importantul lor efort în sensul modernizării

4. Stanciu Stoian, *Pedagogia română modernă și contemporană*, 1976.

5. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, ediție de Paula Braga și V.Popeangă.

6. Preot prof.univ. dr.Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, 2002.

7. Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, cuvânt înainte de Vasile Badiu, 1992.

8. Ion Albulescu, *Doctrină pedagogice*, 2007.

9. Acad.Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866-2006). 140 de ani de existență*, 2006. În timpul lui Haret, în Vechiul Regat activau: Simion Bărnuțiu, Aaron Florian, Bogdan Petriceicu-Hașdeu, August

s-a afirmat și prin găsirea căilor de reformare structurală a vieții sociale.

În răstimpul anilor 1883-1912, Spiru Haret a desfășurat acțiuni sociale cuprinzând, succesiv, economia, școala și cultura - cu privire specială la viața rurală. Depășind, în unele domenii, concepțiile iluministe și semănătoriste, el aprecia curentul poporanist, atras și de ideile lui C.Stere și V.G. Morțun, care nu cultivau idealizarea trecutului și promovau reforme în intersul țărănimii.¹⁰ Așa cum mărturisea însuși Haret, la o asemenea operă umanitară el a fost sprijinit de oameni politici, învățători, profesori, scriitori, artiști, precum și de alte categorii profesionale atrase de perspectivele unei țări în drum spre înnoire.¹¹ Se simțea lipsa unor forțe sociale bine conturate, atât la sate cât și la orașe. Dinamica economică dădea naștere mai mult la improvizații mediocre, lipsite de coerență internă, iar oferta sociologică era un fel de formă impusă. Specifică României era existența pseudoburgheziei și a pseudotehncrației. Putera politică, divizată, nu putea mobiliza energiile necesare, iar ritmul tatonărilor, indeciziilor și diverselor frământări amenința normalitatea și însuși fundamentul social. În aceste condiții, Spiru Haret era liderul spiritual care atrăgea puținele valori umane existente.

Sprijinit de profesioniști în domeniul legislației, sociologul Haret a propus legislativului texte noi, bazate pe legislația înaintașilor și folosind grile clare de control. Uneori, discuțiile parlamentare depășeau obiectivitatea, fiind influențate de interesele grupurilor conservatoare – fapt repetat și de liberali când erau în opoziție. Nu de puține ori, unele proiecte nu erau avizate favorabil. Legislația aprobată cuprinde învățământul, cultura civică și economia rurală. Au fost înregistrate performanțe în corectarea învățământului de toate gradele (grădinițe, școli primare, gimnazii, licee, școli profesionale și universități). În acest domeniu, s-a renunțat la unele organizări tradiționale în favoarea experimentării, cu variante mai apropiate de cerințele prezentului.

O soluție pentru punerea de acord a pregătirii profesorilor cu nevoile societății și-a găsit rezolvarea prin *Legea învățământului secundar superior*. Depășite de realitățile socio-culturale, vechile școli normale superioare au fost înlocuite cu seminariile pedagogice de lângă cele două universități din Iași și București. Timp de aproape o jumătate de veac, aceste instituții au pregătit, teoretic și practic, corpul didactic liceal și universitar. Ele au consolidat interdependența dintre scopurile instructive și cele educative.

O nouă tentativă de aplicare a doctrinelor moderne, atât în conținutul învățământului cât și în cadrul metodologic didactic, a fost înființarea Muzeului pedagogic și a

Treboniu Laurian, Dimitrie Onciul, Ioan Slavici, George Coșbuc, Octavian Goga, Ștefan Velovan, Vasile Borgovan și alți bănățeni, transilvăneni, bucovineni și basarabeni.

10. Stelian Neagoe, *Oameni politici români, Enciclopedie*, 2007.

11. Dintre susținătorii liberalului Spiru Haret, menționez, selectiv, pe: Dimitrie A.Sturza, Petru Poni, I.I.C.Brătianu, C.Dimitrescu-Iași, P.Gârboviceanu, Gh.Adamescu, P.Dulfu, Gh.N.Costescu, G.Coșbuc, Al.Vlahuță, M.Sadoveanu, Șt.O.Iosif, O.Goga, D.G.Kiriatic, Gr.Tocilescu. O succintă rememorare scoate în evidență și sprijinul politic pe care l-a primit Haret în întreaga lui activitate socială.

colecției Biblioteca pedagogică, ambele sub egida Casei Școalelor.

O problemă determinată de logica și evoluția fiecărui obiect de învățământ a condus la atitudini critice despre manuale și metoda predării pe specialități. În identificarea opiniilor critice s-au ivit și atitudini subiective, mitizate și chiar naivitate – aspecte întâlnite, de altfel, și în zilele noastre. Referindu-se la „epoca Haret”, de reținut sunt referatele critice întocmite de academicianul Titu Maiorescu, format în spațiul exigențelor germane.¹² Referatele erau solicitate de Academia Română, în vederea acordării de premii. A rămas emblematică respingerea unei cărți didactice redactate de un apreciat colaborator al lui Spiru Haret, institutorul Gh.N.Costescu. Opiniile negative erau convingătoare: „...stil încărcat, fraze declarative, amănunte ne semnificative... citate banale, din autori modești...; cartea promovează pseudoeducația și semicultura.”¹³ Desigur, ideile noi în expunerea textului didactic presupuneau modalități superioare față de cerințele vechi ale literaturii didactice, în care predomina memorizarea. Noul demers critic antrena nume cunoscute precum: N.Iorga, I.Bogdan, Al.Vlahuță, I.Nădejde, Gr.Tocilescu, I.Slavici, cât și periodicele: „Convorbiri literare”, „Convorbiri didactice”, „Contemporanul”, „Școala modernă”. Subiectivismul s-a menținut și prin unele exagerări și expresii neacademice adresate, în special, autorilor „romantici”, considerați depășiți.

Receptiv la cerințele contemporane, Spiru Haret a organizat o comisie centrală, cu subdiviziuni în mai multe secții pe specialități, care aprobau sau respingeau cărțile școlare, potrivit unor cerințe stabilite anterior. Noile programe, manuale, planuri de învățământ și metodici au afirmat statutul științific al pedagogiei didactice.¹⁴

Gestionând reforma educației, profesorul universitar Spiru Haret - adversar declarat al diletantismului, compilațiilor și plagiatelor – a publicat originale manuale de matematică adresate învățământului preuniversitar.

Altfel spus, dincolo de unele defecte umane, spiritul critic în cultura românească – după cum aprecia odinioară Garabet Ibrăileanu – a călăuzit în mod firesc creșterea a valențelor științifice românești. Casa Școalelor și-a diversificat atribuțiile de la construcțiile școlare la editarea literaturii didactice și a materialelor auxiliare.

Cu un comportament democratic în limitele vremii, Spiru C.Haret a conceput în stil propriu activitatea corpului didactic în aplicarea, la sate, a teoriilor sale sociale și politice expuse în *Mecanica socială*, *Chestia țărăneasă*, *În chestia țărăneasă* și în *Învățătorii și politica*. De fapt, totul era un mecenat cultural cuprinzând economia,

12. Emilian M.Dobrescu, în *Iluștri francmasoni* (2003), l-a trecut pe Titu Maiorescu în Loja ieșeană „Steaua României”.

13. Titu Maiorescu, *Opere*, XI, 1984, pp.535-537, ediție de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon.

14. Victoria Popovici, „Seminarul pedagogic”, în *Revista de pedagogie nr.7-8, 1998*; Paul Grigoriu, „Din activitatea seminarului pedagogic universitar”, în *Studii și articole de istorie, LXI, 2001*.

învățământul, bibliotecile populare, cercurile culturale, cantinele școlare, băncile populare și obștile sătești ultimele două concepute în spirit cooperatist. Apropierea învățătorilor de nevoile sătenilor – mulți analfabeți sau semianalfabeți – s-a transformat într-un clasic apostolat extrașcolar, format și bine justificat pentru menținerea funcționabilității administrativ-culturale a instituțiilor create de Spiru Haret.

Cunoașterea măsurilor haretiene se difuza prin noile legi, decizii, regulamente, dispoziții, circulare, programe. Într-o astfel de configurare nouă, o mobilitate culturală critică se manifesta la conferințe și congrese. Viziunea sociologică a lui Spiru Haret pentru ridicarea țărănimei la o viață demnă cuprindea și răspândirea cunoștințelor practice cu sprijinul presei. Pe frontispiciul unor periodice, printre fondatori, era și animatorul cultural Spiru Haret. El s-a interesat direct, în stil carismatic, de apariția revistelor: „Albina”, „Biserica Ortodoxă Română”, și „Liga *Deșteptarea*” – organ de presă al societăți cu același nume.

Doctrina culturală și politică a profesorului Haret a fost promovată printr-un jurnalism de calitate, întotdeauna bazat pe onestitate și relatarea situației corecte. Verticalitatea sa morală o găsim în articole publicate, în cei peste treizeci de ani de activitate, în „Revista generală a învățământului”, „Convorbiri didactice”, „Biserica Ortodoxă Română”, „Voința națională”, „Analele Academiei Române”, și „Dezbaterile parlamentare”. La Haret, evoluția spiritului său constructiv avea conotații academice critice și în rapoarte, răspunsuri la interpelări, discursuri, proiecte de legi, expuneri de motive la proiecte de legi. Consecvența unor idealuri moral-politice cu valori universale l-a însoțit prin scrieri și activități umane. Solidaritatea a fost unul dintre cuvintele-cheie ale lui Haret și ale colaboratorilor săi.

Cu dăruire, competență și probitate științifică, cercetătorul-academician Spiru Haret a prezentat idei novatoare sub cupola Academiei Române. Activitățile sale de ministru și om politic l-au împiedicat să-și continue înclinațiile spre informare, documentare și studii de specialitate.

Numele lui Spiru Haret a rămas în istoria culturii românești prin împliniri în sfera culturalizării celor mulți. Așa, bunăoară, numeroși reprezentanți ai literelor și artelor au fost cointeresați să elaboreze manuale, cărți literare, istorice, geografice, religioase, folclorice, muzicale și pentru teatrul sătesc. Inspectorii culturali au înviorat activitățile cercurilor culturale, bibliotecilor, caselor memoriale și ale colecțiilor „Biblioteca pentru toți”, „Biblioteca pentru popularizarea științei”, și „Biblioteca Societății *Steaua*”.

Adevărat patriot, ministrul Haret s-a implicat direct în comemorarea marilor evenimente naționale, în conservarea și restaurarea monumentelor publice. A luat măsuri cu privire la organizarea excursiilor și cursurilor pentru adulți, în scopul cunoașterii țării, inclusiv a provinciilor românești încă neunite cu „Țara”. În susținerea organizării *Legii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, Haret propunea

renunțarea la luptele politice interne și canalizarea către scopul împlinirii unității naționale. O etapă din istoria noastră s-a încheiat în 1918, iar Spiru Haret rămâne un mentor stimulat în descoperirea modalităților de realizare a unor contracte cât mai utile cu societatea, în eforturile de a trăi mai bine.

Sărbătorit la pensionare (pe 12 decembrie 1911), Spiru C.Haret a primit în dar volumul *Lui Spiru Haret. Ale tale dintru ale tale*, cuprinzând, în cele 1220 pagini, omagii adresate sărbătoritului, inclusiv principalele sale împliniri.

Statornic în convingeri culturale și politice, ferm și intransigent în respectarea valorilor în care credea și pentru care lupta, Haret, după pensionarea pe care o solicitase, a fondat asociația „Liga *Deșteptarea*” (amintită anterior) care, unind nemulțumiții de la sate și orașe, se putea transforma întrun partid politic de nuanță social-democrată. Inițiatorul s-a oprit la mijlocul drumului, cu bună știință, neputând depăși doctrina Partidului Liberal, din care făcea parte încă din 1889. În 1892 s-a stabilit, pentru toată viața, în gruparea de stânga care, îmbrăcând forme complexe, susținea, printre altele, și ridicarea nivelului cultural, civic și economic al țărânimii. La mișcare au aderat și intelectuali foști socialiști. Asemenea mișcare pașnică, susținută nemijlocit de Haret, a întărit perenitatea „haretismului”. Lipsa coagulării participanților la asociație a dus la efemera ei existență, similară unor obști sătești din perioadele când Haret nu era ministru. Încă din 1907, Spiru Haret era considerat „instigator” și „necugetat” chiar de colegii de partid. Dar, tot ce a înfăptuit cărturarul Haret a corespuns realității, devenind constanta oricărei ecuații politice.

Manifestările unei grave afecțiuni, împotriva căreia nu a intervenit la timp, i-au măcinat rezistența; operația împotriva unui cancer intestinal a fost zadarnică (17 decembrie 1912). Funeraliile naționale au fost pe măsura faptelor sale.

O radiografie biografică include recunoștința și prețuirea posterității. Spiru Haret a fost notat cu plachete, ordine, medalii, diplome, busturi și atribuirea numelui său unor instituții. Pentru merite deosebite, Uniunea Internațională Astronomică a dat numele său unui crater de pe partea invizibilă de pe Pământ, a Lunii. Admiratorii au dat publicității unsprezece volume curinzând, pe tematici, viața și activitatea acestui om de știință, pedagog autodidact, sociolog, filosof metafizic, om politic și profesor. Crezul intelectual al elitelor românești și impresionantul lor efort în sensul modernizării teoretice s-a concretizat și prin redactarea unor monografii dedicate memoriei haretiene. O probitate științifică rar întâlnită în istoria bibliografiei românești găsim în „*Bibliografia lui Spiru C.Haret, 1851-1912*” din 2005.¹⁵ La 21 decembrie 1912, Nicolae Iorga sesiza cum existența atestată istoric a lui Haret s-a împletit cu evoluția societății românești: „*Dintre noi pleacă azi un călător foarte*

15. Editată de Biblioteca Centrală Universitară, din București (azi, din nou, se numește Carol I), reface competent etapele formației și manifestările spiritului uman. Studiu introductiv de acad.Nicolae Teodorescu.

obosit – mărturisea portretistul - ...acest om de bine, care a trăit pentru dreptul și suferința altora, se va mângâia în lumea cea nouă și va înțelege că oboselile care acum au încetat pentru dânsul n-au fost în zadar."¹⁶

Opera lui Haret, cu împliniri și deziderate, poate fi considerată sfârșitul epocii moderne și antebelice.¹⁷ Noile generații din România Mare, într-o configurare nouă, au început schimbări legislative, economice și cultural-politice prin sincronizări cu modernizarea occidentală.¹⁸ Bagajul cultural-ideologic al democrației noastre interbelice cuprindea și noile curente denumite sociologism, legionarism și carlism. Tradiționalismul haretian, creat dinlăuntrul nostru, cu cerințe prezente și viitoare, a beneficiat de adaptări la noile cerințe, în special în guvernările liberale, din care făcea parte și ministrul dr. C.Angelescu.

SUMMARY

Spiru C. Haret was an outstanding intellectual, active during the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. He was the first Romanian to acquire a doctor degree at the Sorbona University, with a thesis concerning the instability of celestial bodies. Back in Bucharest, he was active as a teacher, politician (member of the Liberal Party), inspector, minister of education, sociologist, and a promoter of modern pedagogical elements, within traditional frames. As a minister, he was involved in commemorating important events, in restoring monuments, and increasing the educational level of young and old as well. He was involved in important programs and activities concerning the education of the masses, mainly of people in the countryside.

16. N.Iorga, *Oameni cari au fost*, 2009, p.376. Prima ediție critică integrală de Valeriu și Sanda Râpeanu.

17. Căsătorit, în 1883, cu Ana Popescu, din Buzău, Spiru C.Haret a avut o înțelegere deplină și un atașament deosebit în căsnicie, umbrită însă de decesul unicului copil, Ioan, în vârstă de un an (1885). Posibilitățile practice de identificare a țelurilor modernizatoare erau reduse în perioadele când Spiru Haret nu era ministru; impasul se diminuea considerabil în anii executivelor formate din liberali (1897-1910), ministrul cultelor și instrucțiunii publice fiind numai Spiru Haret: 1897-1899, 1901-1904 și 1907-1910. În demersurile delimitărilor sociologice, pedagogice și politice din viața și opera pragmaticului Haret se mai pot consulta: Ion Gh.Stanciu, *Școala și doctrinele pedagogice în secolul 20*, 1995; Gheorghe Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru C.Haret*, 1936 și *Clasici ai pedagogiei universale și gândirea pedagogică românească*, 1966, sub redacția prof.dr.doc.Stanciu Stoian.

18. Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, 3 vol. 1924-1925.